

POSTAVENÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V KOMPLEXNÍM PLÁNOVÁNÍ SOCIÁLNÍHO ROZVOJE ÚZEMNÍCH CELKŮ

V. Trnková

TRNKOVÁ, V. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Postavení zemědělství v komplexním plánování sociálního rozvoje územních celků*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 19, 1983 (2) : 121-127.

Plánování sociálního rozvoje se postupně rozšířilo z podnikové sféry i do sféry územní (plánování sociálního rozvoje územních celků). Nositeli plánování sociálního rozvoje územních celků jsou příslušné národní výbory. Jejich úkolem je sdružovat v rámci příslušného území společenské síly, materiální a finanční potenciál a využít je ke zlepšení životní úrovně obyvatelstva dané oblasti. Významné místo v komplexním rozvoji území připadá zemědělské výrobě, která má rozhodující vliv na zabezpečení výživy obyvatelstva z vlastních zdrojů, na utváření sídelní struktury i volné krajiny, na úroveň životního prostředí. Zemědělské podniky a národní výbory jsou nejdůležitějšími rozhodovacími jednotkami na území obce. Je nejen možné, ale také nutné jejich zájmy, cíle i formy naplňování těchto cílů sladit a tím přispět k celkovému rozvoji území.

územní celky; zemědělství; sociální plánování; národní výbory

Sociální plánování představuje kvalitativně nový nástroj využití zákona plánovitého rozvoje socialistické společnosti. Donedávna byl tento zákon regulátorem pouze pro ekonomické vztahy, používal se hlavně pro zabezpečení určitých proporcí mezi odvětvími materiální výroby. Ve stadiu výstavby rozvinutého socialismu se sféra jeho působnosti rozšiřuje a zahrnuje nejen proces výroby, ale též sféru služeb a další oblasti společenského života (sociální, politickou, kulturní atd.). Plánovité přetváření sociálních vztahů v současné etapě se stává nutným momentem rozvoje socialistické společnosti, bez něhož není její normální fungování možné.

Komplexní plánování se zakládá na vzájemném působení odvětvových a územních plánů, na sladění ukazatelů odvětvového rozvoje s územními zdroji a potřebami obyvatelstva regionu.

Novou etapu v komplexním plánování představuje přechod k sestavování plánů ekonomického a sociálního rozvoje územních celků (SRÚC). Rozpracování plánů SRÚC je zákonitým pokračováním praxe řízení sociálních procesů v rámci jednotlivých pracovních kolektivů formou koordinace úsilí mnoha kolektivů při řešení sociálně ekonomických problémů, postihující zájmy obyvatelstva daného územního celku. Nutnost tohoto plánování vyplývá i z toho, že mnohé potřeby a zájmy pracujících se utvářejí a uspokojují převážně za hranicemi pracoviště — ve sféře územních celků. Sociální plánování a řízení, uskutečňované v odvětvovém kontextu, může bezprostředně ovlivňovat pouze pracov-

zeb a přesné vymezení pravomoci a odpovědnosti. Bez těchto přesně vymezených vazeb je v praxi velice obtížné realizovat v plánu účelné propojení sociálních plánů podniků a organizací na územní plán.

Problém koordinace interakcí územní a odvětvové linie je záležitostí většiny podniků a organizací a téměř každého územního celku. Všechny sociální procesy v podniku probíhají daným územím.

Zvláštní pozornost je v našich podmínkách nutno věnovat otázkám komplexního rozvoje územních celků z hlediska využití všech zdrojů, z hlediska co nejúplnějšího uspokojování potřeb obyvatelstva a z hlediska péče o přírodní složky životního prostředí.

Významné místo v rozvoji a účelném využití území připadá zemědělské výrobě. To je dáno především tím, že zemědělská půda zaujímá v ČSSR 55 % státního území a formy zemědělské výroby, její sociálně ekonomický charakter, organizace a intenzita podstatně ovlivňují jak utváření sídelní struktury, tak celé volné krajiny. Zemědělská výroba má rozhodující vliv nejen na zabezpečení výživy obyvatelstva z vlastních zdrojů, ale má také podstatný vliv na úroveň životního prostředí. Plošný charakter zemědělské výroby a její biologická povaha zapříčiňují, že zemědělství je více než jiná odvětví ovlivňováno změnami ve struktuře a uspořádání území, což má rovněž značné důsledky ekonomické i sociálně ekonomické.

Sociální souvislosti rozvoje zemědělské výroby jsou dány zejména dvěma skutečnostmi. Předně tím, že zemědělská výroba podstatně ovlivňuje životní úroveň všeho obyvatelstva a množství a kvalita zemědělské produkce má rozhodující vliv na úroveň výživy.

Mezi územními, sociálními a ekonomickými hledisky rozvoje zemědělské výroby je úzká souvislost. Tak např. s růstem produktivity práce v zemědělství klesá počet aktivních pracovníků v zemědělství. Aby mohl podstatně nižší počet aktivního zemědělského obyvatelstva uspokojit potřeby společnosti jak pokud jde o množství zemědělské produkce, tak pokud jde o péči o krajinu a sídla, je nezbytné vytvořit v území podmínky, které uspokojí potřeby pracovníků i potřeby ostatního na venkově bydlícího obyvatelstva. Jde zejména o vybavení území (zařízením občanské a technické vybavenosti a dostatečným potenciálem pracovních příležitostí) a jeho dobrou dopravní obsluhu.

V zájmu zvýšení pozitivního vlivu a vyváženého působení zemědělství na rozvoj společnosti je nezbytné dále zdokonalit jeho řízení v koordinaci s rozvojem ostatních odvětví a činností v území.

Rozvoj společenských činností na našem venkově vede ke stupňování často protichůdných požadavků na využití venkovského prostoru. Při nedostatečné koordinaci územních důsledků těchto činností a jejich funkčních systémů vznikají v území, a to jak v sídlech, tak ve volné krajině, četné územní střety. Tyto územní střety vyplývají z nedostatečně koordinovaného rozvoje funkčních soustav jednotlivých činností. Jejich ekonomické, sociální, kulturní, ekologické a jiné důsledky jsou však často založeny v makroúrovni (v celostátním a oblastním měřítku) a v mezoúrovni (v rámci širších územních celků — spádových území střediskových obcí obvodního významu, v rámci jednotlivých okresů). Odstranění nedostatků a územních střetů ve využití a uspořádání venkovského prostoru vyžaduje proto na všech úrovních řízení koordinaci všech forem plánování, tj. plánování odvětvového, oblastního, podnikového, sociálního, územního aj.

Zvlášť důležité místo v rozvoji venkova zaujímá sociální plánování. Je nutné, aby tento fakt si uvědomovaly všechny složky, jež řídí rozvoj daného území. Národní výbory a zemědělské podniky jsou dvě nejzákladnější a nejdůležitější rozhodovací organizace na území obce.

Úkolem národních výborů jako nositelů státní moci je sdružovat v rámci příslušného území společenské síly, materiální a finanční potenciál, který je k dispozici, a využít jich ke zlepšení životní úrovně obyvatel.

Národní výbory mají ve svých územích koordinační poslání, tzn. mají sjednocovat odvětvová, oborová a skupinová hlediska. Hospodářské, družstevní a ostatní organizace (i ústředně řízené) jsou povinny spolupracovat s národními výbory a předkládat jim k zaujetí závazného stanoviska podklady o připravovaných investicích a jiných důležitých opatřeních. Koordinace se může realizovat např. ve sdružování prostředků zemědělských i nezemědělských organizací a národního výboru v některých oblastech sociálního rozvoje, jako je výstavba mateřských školek, jeslí, objektů závodního stravování, zdravotních středisek.

Racionální rozvoj území je nemyslitelný bez společensky aktivního efektivního rozvoje zemědělství, a naopak úspěšný vzestup zemědělské velkovýroby je možný jen v rámci dobře vybaveného a obsluhovaného území.

Ze společenského hlediska je důležitým paralelním jevem, vyvolaným integračním vývojem zemědělské základny, proces slučování malých obcí do větších územně správních celků. Na tento vývoj reaguje také oblast státní správy posilováním pravomoci národních výborů ve střediskových obcích. V dubnu 1982 schválila vláda ČSR komplex opatření, kde jsou vyjádřeny zásady zřizování a působnosti národních výborů ve střediskových obcích. Je možné říci, že národní výbory ve střediskových obcích představují — ve smyslu přijatých závěrů — nový prvek soustavy národních výborů základního stupně. Vymezení jejich působnosti pro širší oblast tzv. spádového území, zahrnujícího zhruba tři tisíce obyvatel v celém územním obvodu (přičemž okrajové sídlo by nemělo přesahovat vzdálenost 10 km od sídla NV), vytváří příznivější podmínky pro zkvalitnění péče o občany a pružnější zabezpečování jejich zájmů a potřeb. Národní výbory ve střediskových obcích budou mít větší možnost k všestrannému ovlivňování hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje územního obvodu.

Při výběru střediskových obcí byla současně zkoumána možnost uvést do souladu správní síť se sítí zemědělských podniků, zvláště JZD. Ne vždy se tento záměr podařil²⁾, a to z několika důvodů: počet JZD je nižší než počet navrhovaných střediskových obcí, územní obvody zemědělských podniků v některých případech přesahují nejen územní obvody středisek osídlení místního významu, ale přesahují i hranice okresů, rozsah území a vzdálenosti zemědělských podniků jsou v řadě případů větší než maximální vzdálenost (10 km) určená pro styk občanů se správním centrem; zemědělské podniky jsou organizovány podle principů socialistické zemědělské velkovýroby, správní síť musí respektovat zájmy a potřeby občanů a musí vycházet ze sídelní struktury.

²⁾ Příklad ze Severomoravského kraje udává, že sídla JZD se v 71,1 % shodují s navrhovanými střediskovými obcemi a ve zbývajícím počtu sídel JZD jsou a budou MNV s dosavadní působností.

ry. Soulad sídel a územních obvodů střediskových obcí se sídly a hospodářskými obvody socialistických zemědělských podniků (nebo jejich ucelených částí) by vytvořil příznivější podmínky jak pro racionalizaci zemědělské výroby, tak pro racionalizaci územní správy a pro organizaci společenského života v administrativně sloučeném svazku sídel. Ověření této skutečnosti (souladu správního obvodu s hospodářským obvodem zemědělského podniku) na několika místech Severočeského kraje tento závěr potvrzuje. Projevuje se v těsnější spolupráci mezi NV a zemědělským podnikem např. na úseku závodního stravování, kdy závodní jídelna je využívána nejen pracovníky zemědělského podniku, ale též ostatními obyvateli obce — především důchodci; mateřská školka, jež je ve správě NV, poskytuje určitý počet míst pro děti zaměstnanců JZD — JZD zajišťuje veškeré opravy a údržbu daného zařízení.

Pro obyvatelstvo žijící na venkově lze soustředěním investičních prostředků vybudovat společné středisko občanského vybavení na podstatně vyšší funkční úrovni (obslužné, kulturně společenské i architektonicko-urbanistické). To by v někdejších podmínkách jednotlivých malých obcí nebylo uskutečnitelné.

Venkov stojí před další, kvalitativně vyšší etapou svého vývoje. Její součástí bude nová organizace zemědělské výroby, změny v rozmístění obyvatelstva pro zefektivnění společenských investic do vybavenosti venkovských sídel — obecně přestavba venkovského osídlení.

Nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím přestavbu venkovských sídel je změna v organizaci zemědělské výroby. Postupná realizace přeměn, které čekají naše zemědělství, bude mít obrovský dosah na strukturu a rozvoj výroby, na život lidí, na společenské postavení pracovníků v zemědělství. Bude mít dalekosáhlé důsledky i pro přestavbu celého venkovského osídlení. Jen menší část venkovských sídel bude mít z hlediska zemědělské výroby trvalý význam. Mnohá sídla budou plnit jen funkci ubytovací, pokud budou mít vhodné sídlištní podmínky, případně nabudou jiné specifické funkce (např. rekreační). Dlouhodobě si však téměř všechna sídla zachovají funkci stanoviště doplňkové zemědělské výroby (zahrádkářství, ovocnářství, smluvní výkrm prasat atd.).

Dojde k výraznému uvolnění vztahu pracoviště — bydliště a k funkční diferenciaci a specializaci venkovských sídel. Očekává se, že funkční diferenciaci sídel povede ke zkvalitnění životních podmínek na venkově, směřujících ke zvýšení celkové životní úrovně venkovského obyvatelstva.

Významná role připadá změnám v počtu a struktuře i novému prostorovému rozložení venkovského obyvatelstva. V roce 1980 žilo ve venkovských obcích 36,3 % obyvatel, v roce 2000 to bude jen 33,3 % (přičemž celkový počet obyvatelstva ČSSR se zvýší). Tento relativní pokles počtu obyvatel nebude rovnoměrný, ale naopak výrazně diferencovaný. Mnoho venkovských sídel bude postupně ztrácet svůj dnešní význam a počet jejich trvalých obyvatel značně poklesne, v jiných se bude význam jejich výrobních a jiných funkcí naopak zvyšovat, bude v nich počet obyvatel stabilizován nebo budou vykazovat nárůst obyvatelstva.

Funkční diferenciaci jednotlivých venkovských sídel musí odpovídat i diferencovaný přístup k jejich řešení a územní plán musí respektovat jejich budoucí poslání v sídelní síti. Územní plán je v současné době nejvýznamnějším územním podkladem, podle něhož je možno změny a úpravy ve venkovském prostoru cílevědomě řídit, předcházet

střetům a směřovat k harmonickému rozvoji jak sídel, tak krajiny. Koordinace územního rozvoje a přestavby sítě venkovských sídel musí vždy vycházet z ujasnění významu a funkce jednotlivých spádových obvodů střediskových obcí (jako nejnižších prostorových, hospodářských, sociálních a kulturně společenských buněk našeho území) v rámci spádových obvodů měst.

Jen tento přístup může přispět k tomu, že náš venkovský prostor si zachová své obytné hodnoty a svou přitažlivost.

Struktura osídlení musí umožňovat progresivitu a prosperitu zemědělské výroby. Zemědělská výroba je schopna při daných podmínkách a předpokládaných technických a sídelních opatřeních zabezpečit vysoké pracovní příjmy, což spolu s vhodným životním prostředím může zabránit migraci obyvatel venkova do měst a ve svých důsledcích též devastaci venkovských sídel. Jestliže v přírodních složkách životního prostředí je zatím zemědělské a venkovské obyvatelstvo v příznivější situaci než obyvatelstvo městské, pak je nutné tuto příznivou situaci nejen udržovat, ale i nadále rozvíjet.

Je potřebné se zamyslet nad posláním jak působností NV, tak účinných plánovacích a ekonomických nástrojů k řešení příznivých ekologických podmínek pro rozvoj územních obvodů (např. k řešení koordinované výstavby tepláren zajišťujících efektivnější provoz i zmenšení znečišťování ovzduší, koordinované likvidace odpadu atd.). Poučení poznatky o neblahých důsledcích vážných disproporcí, působených v lidských sídlech živelným rozvojem průmyslu v minulosti, neměli bychom připustit, aby se podobné negativní jevy opakovaly při rozvíjení průmyslových forem zemědělské velkovýroby. Toto nebezpečí zde je a jeho varovnými signály jsou necitlivé zásahy velkoplošných pozemkových úprav do charakteru krajiny, negativní účinky chemizace na kvalitu vodních zdrojů, škodlivé vlivy nadměrných koncentrací živočišné výroby, aniž by byl vyřešen problém uspokojivé likvidace živočišných exkrementů a další podobné nežádoucí jevy.

Otázka ochrany a tvorby životního prostředí, zejména pak vztahů zemědělství k přírodním složkám prostředí, jsou tak závažné, že buď samotné zemědělské podniky, představující dnes velké hospodářské a územní celky, anebo kooperační obvody, resp. OZS by měly mít ve svém štábu odborníky, jejichž úkolem by bylo zajišťovat vzájemný soulad mezi zemědělskou velkovýrobou a životním prostředím. Celková úroveň životního prostředí je podstatnou a stále významnější součástí životní úrovně socialistické společnosti. Proto se ochrana životního prostředí musí stát nedílnou součástí ekonomicko-sociálních programů rozvoje všech oblastí, rovnocennou ostatním jejich složkám.

Došlo dne 2. 11. 1982

ТРНКОВА, В. (НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): Место сельского хозяйства в комплексном планировании социального развития территорий. Сбор. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 19, 1983 (2) : 121-127.

Планирование социального развития постепенно распространяется из сферы предприятий и на территориальные комплексы (планирование социального развития территорий), его носителями являются соответствующие национальные советы, призванные объединять в рамках данной территории общественные усилия, материально-финансовый потенциал в целях улучшения жизненного уровня жителей данной области. Значительное место отводится здесь сельхозпроизводству, обеспечивающему в решающей мере пропитание населения за счет

собственных ресурсов, образование селищной структуры и пейзажа, уровень обитаемой среды. Сельхозпредприятия и национальные комитеты — важнейшие компетентные организации на территории населенного пункта. Не только возможно, но и необходимо согласовывать их интересы, цели и формы достижения целей, способствуя таким образом общему подъему территорий.

территориальные комплексы; сельское хозяйство; социальное планирование; национальные комитеты

TRNKOVÁ, V. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *The Position of Agriculture in the Complex Planning of the Social Development of Territorial Units*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 19, 1983 (2) : 121-127.

Planning of social development has gradually spread from farms to territories (social development planning for territorial units). The planning of the social development of territorial units is the task of the respective National Committees as local authorities. Within their territory they are to unify social forces, material and capital potentials and to use them for an improvement of the standard of living of the people in the given area. Agricultural production plays an important role in the complex development of the territory; agricultural production has a decisive influence on providing food for the population from local sources, on the formation of the structure of residential areas and open landscape, and on the environment. Farms and national committees are the most important decision-making organizations in the territory of a community. It is not only possible but also necessary to find a harmony between their interests, objectives and ways of achieving the objectives, and to contribute in this way to an over-all development of the territory.

territorial units; agriculture; social planning; National Committees

Adresa autorky:

RNDr. Věra Trnková, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dláždění 6, 110 00 Praha 1

RECENZE

ŽENY V SOCIALISTICKOM POĽNOHOSPODÁRSTVE

Ján Bakša: *Uplatnenie žien v socialistickom poľnohospodárstve*. Bratislava, ústredný výbor Slovenského zväzu žien 1982, 59 strán.

V centre pozornosti KSC, štátnych, spoločenských, hospodárskych orgánov a organizácií celej našej spoločnosti je zápas o vysokú kvalitu a efektívnosť všetkej práce a prechod na výrazne intenzívnejší rozvoj nášho poľnohospodárstva. Dynamiku rozvoja socialistického poľnohospodárstva významne ovplyvňuje subjektívny činiteľ — ženy.

Víťazstvo pracujúcich vo februári 1948, na ktorom malo roľníctvo Slovenska nemalú zásluhu, a dokončená pozemková reforma vytvorili kvalitatívne novú situáciu. Nastúpila cesta združstevňovania roľníckej malovýroby. Na tomto vskutku revolučnom procese sa vedľa mužov zúčastňuje aj roľnícka žena.

Monografická práca sleduje vplyv socialistických premien v poľnohospodárstve SSR na život ženy a jej uplatnenie vo všetkých oblastiach dedinskej komunity. Podáva plastický obraz formovania a realizácie roľníckej politiky strany. Autorovi sa podarilo poukázať na prácu ženy, na jej voľný čas, socialistickú iniciatívu a pracovnú aktivitu. Poukazuje na biologický faktor poľnohospodárskej veľkovýroby, prírodné podmienky a vzťahy, ktoré vznikajú s vysokým stupňom koncentrácie, špecializácie a kooperácie poľnohospodárskej výroby, ako na sociálno-profesijné pozície žien v pracovných kolektívoch. Autor rozdelil monografiu mimo úvodu a záveru do štyroch kapitol. Toto členenie práce zodpovedá procesu periodizácie socialistickej prestavby dediny na Slovensku.

Prvá kapitola sa zaoberá *vývojom poľnohospodárstva a úlohou žien pri jeho socialistických premenách*. Poukazuje na postavenie roľníka pred druhovou svetovou vojnou, po vojne a pri realizácii Košického vládneho programu. Značnú časť venuje realizácii uznesenia IX. zjazdu KSČ, t. j. prvej etape socializácie slovenskej dediny. S procesom industrializácie socialistického poľnohospodárstva poukazuje na rozvoj poľnohospodárskeho školstva a na dotovanie poľnohospodárskych podnikov kvalifikovanými kádrami.

V druhej kapitole sa autor venuje *vplyvu technického pokroku na spôsob života súčasnej dediny, na premenu poľnohospodárskej práce na priemyselnú*. Z marxistických pozícií rozoberá úlohu a funkciu rodiny a jej premeny procesom industrializácie. Autor poukazuje na úlohu ženy v rámci rodinného života, spoločenského a kultúrneho vyžitia a jej angažovanosti v rámci družstva a komunity.

Tretia kapitola sa zaoberá *ekologickou aktivitou žien, ich účasťou na riadení*, podielom žien vo vedúcich hospodárskych funkciách, účasťou v socialistickej súťaži BSP a KRB. Stojí za povšimnutie, ako sa uplatňujú ženy s vysokoškolským vzdelaním v poľnohospodárstve a aké v tejto súvislosti vznikajú problémy. Tieto otázky dokumentuje sociologickým výskumom VŠP v Nitre.

Štvrtá kapitola celú monografiu završuje. Zaoberá sa *sociologickými hľadiskami práce a voľným časom žien žijúcich na vidieku a pracujúcich v poľnohospodárstve*. Autor poukazuje na to, že v podmienkach poľnohospodárskej výroby ide o vzťahy k pracovným prostriedkom a k pracovným predmetom a tie sa v čase VTR rozširujú na vzťahy k pracovným kolektívom a vzťahy človek — živý organizmus. Pracovná realita sa odráža v sociálnej klíme podniku, priamo v pracovných skupinách, kde sa realizuje vzťah človek — človek. Na faktoch z výskumov autor dokumentuje využívanie voľného času družstevných roľníkov. Monografiu uzatvára sociálno-kultúrno-spoločenským rozvojom pracovníkov poľnohospodárstva.

Autor popisuje a hodnotí vývoj socializácie a zvlášť podiel žien na tomto procese. Popri zakladaní JRD, ekonomickom upevňovaní a prechode na intenzifikáciu poľnohospodárskej veľkovýroby je úloha žien nezastupiteľná. Ďalej postihuje v celej mnohotvárnosti sociálne, politické a kultúrne aspekty práce a života žien na vidieku. Industrializácia zmenila celkový charakter slovenskej dediny, vytvorila sa nová socialistická trieda družstevného roľníctva, dosiahlo sa podstatné zvýšenie poľnohospodárskej výroby, zvýšila sa hmotná a kultúrna úroveň všetkých pracujúcich v poľnohospodárstve, na čom má nemalú zásluhu žena — poľnohospodárka.

Aj keď nemožno nevidieť niektoré slabiny tejto práce (ktorých si je autor vedomý, ako naznačuje v úvode), vzniklo dielo zodpovedajúce dnešnému stupňu skúmania tejto problematiky. Autor vychádzal z teórie marxistickej sociológie a z dostupných materiálov.

Čitateľ dostáva do rúk prácu, ktorá poskytuje prehľad problémov o účasti žien na práci a živote v poľnohospodárstve. Práca poslúži aj pri výchove mladej generácie poľnohospodárov.

Ing. Fabián Majerčák, Vysoká škola poľnohospodárska, 949 67 Nitra